

az elkövetkező egy-két év során az olvasók kezébe kerüljön. A megbízott szerkesztők és szakszerkesztők, s maga a Lexikonszerkesztőség is mindent megtesznek annak érdekében,

hogy az új Magyar Pedagógiai Lexikkal kapcsolatos tervek reális időn belül valóra váljanak.

NAGY SÁNDOR

HAZAI KIADÁSÚ ÚJ „ORBIS PICTUS” — FAKSZIMILE

1970-ben világszerte megemlékeznek COMENIUS-ról, halálának háromszázadik évfordulója alkalmából: az ENSZ ezt az esztendő-t Nemzetközi Nevelésügyi Évvé nyilvánította. A nagy cseh pedagógus szoros kapcsolat fűzte Magyarországhoz: 1650—1654 között Sárospatakon tanított s értékes műveket alkotott négy esztendő-s itt-tartózkodása idején. Itt állította össze világhírű tankönyvét, az *Orbis Sensualium Pictus*-t, amely tulajdonképpen nem más, mint a világról való korabeli ismeretek képes enciklopédiája. A jelentős oktatásmódszertani újítást tartalmazó könyvben a szerző 150 ismeretkör rövid szöveges összefoglalását adja, s mindegyik ismeretkört egy fametszettel illusztrál; a szöveges összefoglalásban szereplő legfontosabb tárgyakat, dolgokat számmal jelzi, s ugyanezt a számot a kép megfelelő helyén is feltünteti. COMENIUS célja e megoldással a következő volt: „azok a dolgok, amelyek érzékszerveinkkel megragadhatók, az érzékszervek elé adassanak”, a tanulók mély és maradandó ismereteket csak így szerezhettek. Ezáltal: 1. érdekes lesz az oktatás, 2. serkenti a tanulók figyelmét, 3. „az ide édesgetett és figyelmezés által erre rávett gyermekek játszadozva és tréfálódva megtanulják ez világon lévő legfőbb dolgokat”.¹

Teljességre törekedett a tudós szerző: a csillagászat éppen úgy megtalálható művében, mint a növény-, ásvány- vagy állattan, az erkölcsről vagy a társadalomról szóló nézetek; van benne fejezet a különféle foglalkozásokról, művészetekről, a hadászatról vagy éppen a városépítészetről; szó esik benne a sportokról; játékokról és mindazokról a hasznos ismeretekről, amelyekre a nagy pedagógus szükségesnek vélt megtanítani diákjainak.

Különleges érték a könyv *ábraanyaga*: e fametszetek szuggesztív erővel villantják fel a mai olvasó előtt a 17. század emberét körülvevő világot, mindennapi életét.

Az *Orbis Pictus* anyagát COMENIUS még sárospataki tartózkodása alatt állította össze, 1653-ban valamelyes részét a helybeli nyomdában ki is nyomatta. Első teljes kiadása 1658-

ban jelent meg Nürnbergben latin—német szöveggel; az 1669-i nürnbergi kiadás három nyelvű: itt szerepel első ízben magyar nyelvű szöveg, első lapján így olvasható a könyv magyarra fordított címe: „A látható világ leábrázolása”.

Az első hazai *Orbis Pictus*-kiadást most, 1970 őszén, az ünnepi évforduló alkalmából hasomlásban adja közre — az MTA Pedagógiai Bizottsága javaslatára — az Akadémiai Kiadó: COMENIUS híres tankönyve a hajdani Magyarország — illetőleg az egykori erdélyi fejedelemség — területén *először 1675-ben jelent meg, Brassóban*, latin—magyar szöveggel.

Jelentősebb hazai COMENIUS-monográfiáink nem tudtak erről a kiadásról (valószínűleg azért, mert SZABÓ KÁROLY RMK-köteteiben nem szerepel), s ezért — kimondva vagy kimondhatatlanul — az 1685-i löcsei kiadást tartották az első hazai kiadásnak. RÁCZ LAJOS máig alapvető műve egész fejezetet szentel az *Orbis Pictus*nak és hazai utóéletének, végigveszi az általa ismert kiadásokat,² ezt a brassói azonban nem említi, csak az ugyancsak 1675-ben megjelent brassói latin—német verziót. Annál részletesebben ismerteti a löcseit: „Előttem az *Orbis Pictus*nak 1685-ik évi, löcsei négy nyelvű kiadása fekszik” — kezdi élelményét. Bizonyára ezért vonult be a hazai szakmai köztudatba, hogy a löcsei az első hazai, magyar értelmezésekkel ellátott *Orbis Pictus*.

VASZKÓ MIHÁLY könyvében³ a pozsonyi 1820-as *Orbis Pictus*-változathól közöl hasonmásoldalakat, teljesen átrajzolt képekkel, alakított szövegekkel. GERÉB GYÖRGY csak a löcseit említi.⁴ A Pedagógiai Szemle 1958-i 10. számában, amely teljes egészében az *Orbis Pictus* első kiadásának 300. évfordulóját ünnepelte, TETTAMANTI BÉLA még mindig RÁCZ LAJOS — az *Orbis Pictus* hazai kiadásaira vonatkozó — fentebb említett szövegrészét, annak adatait idézte,⁵ pontosan hivatkozva a forrásra. FITZ JÓZSEF könyvtörténetében az 1685-i löcsei változatot COMENIUS *Orbis Pictus*ának első magyar kiadásaként regisztrálja.⁶ A legutóbbi COMENIUS-kiadvány-

¹ Erdemes összevetni: hogyan vélekedett ezekről az alapvető problémákról COMENIUS az élete utolsó évtizedében (rt *De rerum humanarum emendatione* c. művében. (Ld. *Lukasz Kurdybacha* tanulmányát jelen számunkban.)

² RÁCZ LAJOS: *Comenius Sárospatakon*. Bp. 1931. 193—204.

³ VASZKÓ MIHÁLY: *Komensky Amos János világnézete és pedagógiája*. Bp. 1954.

⁴ GERÉB GYÖRGY: *A látható világ*. Bp. 1959. 52.

⁵ *Pedagógiai Szemle*, 1958. 1011.

⁶ FITZ JÓZSEF: *A magyar könyv története 1711-ig*. Bp. 1959. 154.

ban KOVÁCS ENDRE is így említette az Orbis Pictus-részlethez írt lábjegyzetben: „Az első latin—német—magyar kiadás 1669-ben Nürnbergben jelent meg. 1685-ben a lőcsei nyomda is kinyomatta latin, magyar és német nyelven. Azóta számos kiadást ért meg. Vö. Rác. i. m. 196”.⁷

Pedig erről a brassói 1675-i kétnyelvű, latin—magyar Orbis Pictusról már 1889-ben írt SZABÓ KÁROLY,⁸ ezt átvette SZTRIPSZKY HIADOR,⁹ innen bekerült egyrészt a csehszlovák HERTVIK JARNIK 1929-ben írt regiszterébe,¹⁰ másrészt BAKOS JÓZSEF 1952-ben megjelent bibliográfiájába.¹¹ E kiadás háttérben macadá-sában alighanem közrejátszott, hogy SZABÓ KÁROLY 1889-i híradásában ez a mondat szerepel (SZTRIPSZKYNél is): „Egyetlen példány az Erdélyi Múzeumban”, a kutatók bizonyára ezért nem is keresték másutt. 1919-ben a budapesti Országos Széchenyi Könyv-

tár is szert tett egy példányra (erről készül a faksimile): a jeles gyűjtő, TODOROSZKÓ GYULA könyvtárából került ide egy jó állapotban lévő, pompás brassói Orbis Pictus-könyvecske. *Vajon nem lappang-e az országban másutt is ebből a nagyértékű ritka kiadványból?* Az eddigi legteljesebb Orbis Pictus-repertórium csak néhányról tud, de magyarországi példányról egyről sem.¹²

Az Akadémiai Kiadó új faksimileje közkinccsé teszi a nagyhírű művet, s erre annál is inkább szükség van, mert mindeddig nélkülöztük a világhírű tankönyv korszerű, tudományos hitelű kiadását. COMENIUS könyve azonban nemcsak a művelődéstörténet összes területének kutatói számára fontos forrásmunka, de méltán tarthat számot a történeti múlt hétköznapijaira is. Iránt érdeklődő, szép könyveket szerető olvasó figyelmére is.

MÉSZÁROS ISTVÁN

Jelen számunk tanulmányainak szerzői:

FÖLDES ÉVA, az MTA Pedagógiai Bizottságának elnöke, a neveléstudományok doktora (Budapest), KISS ÁRPÁD főiskolai tanár, a neveléstudományok kandidátusa (Budapest), LUKÁSZ KURDYBACHA tanszékvezető egyetemi tanár (Varsó), KIRÁLYNÉ RIGÓ KATALIN általános iskolai tanár (Budapest), RÓNA BORBÁLA, az Országos Közegészségügyi Intézet osztályvezetője, ELEKES PÁL szakfelügyelő, SZABÓ PÁL pszichológus (Budapest), BÁTHORY ZOLTÁN főiskolai adjunktus (Budapest).

⁷ Comenius Magyarországon. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta KOVÁCS ENDRE. Bp. 1962. 328.

⁸ Magyar Könyvszemle, 1889. évt. 206.

⁹ SZTRIPSZKY HIADOR: Adalékok. Bp. 1912. 216—217.

¹⁰ HERTVIK JARNIK: Veskerých spisů Jana Amosa Komenského. Svazek X. (8). Orbis Pictus. Brno, 1929. XXVIII.

¹¹ BAKOS JÓZSEF: A magyar Komensky-irodalom. Bp. 1952. 76.

¹² Johann Amos Comenius. Die Ausgaben des Orbis Sensualium Pictus. Eine Bibliographie. Bearbeitet von KURT PILZ. Nürnberg. 1967. 125—126.